

Д. О. Бочаров, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави
і права Академії митної служби України

СУД – НЕ НА ОСУД, А НА РОЗСУД. СПРАВЕДЛИВИЙ РОЗСУД...

Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення [Текст] : монографія / В'ячеслав Степанович Бігун. – К., 2011. – 303 с. (Бібліотека Міжнародного часопису “Проблеми філософії права”).

Рік, що минає, між іншим ознаменувався й виходом у світ монографічної праці, присвяченої філософському осмисленню феномена правосуддя, його онтологічного, аксіологічного й праксеологічного аспектів.

Філософсько-правові методологічні засади дослідження природи правосуддя сформовані автором книги – науковим співробітником Інституту держави і права ім. В. М. Корецького, кандидатом юридичних наук В. С. Бігуном, виходячи з того, що предмет філософії права становить право, яким воно має бути (ідея права та її належна судова реалізація), а також з огляду на сутнісну нетотожність права й закону, правосуддя та судочинства (зокрема, в тому його аспекті, яке автор іменує “законосуддям”) “Правосуддя” тлумачиться виключно як судова діяльність, спрямована на здійснення ідеї права. Тож і філософію правосуддя п. Бігун розглядає як “прикладну філософію права” (с. 132–133).

Реалізовувана через правосуддя ідея права, на думку автора, конкретизується в значеннях правосуддя. Значення правосуддя визначаються як особливий зміст, що відображає сутність (сутності) вища дійсності, позначуваного словом “правосуддя”. Вирізняють різні значення правосуддя; наприклад, у цьому дослідженні такі, як “антропологічне”, “владне”, “правореалізаційне”, “правозахисне”, “резолютивне”, “балансуюче” й ін. Автор небезпідставно вважає, що ідеї правосуддя властива смислова множинність, а відтак “перелік і проблематику смислів (значень) правосуддя може бути розширено” (с. 134). Множинність значень актуалізує питання про їх співвідношення та можливість “значенневих” колізій, а також потребу формалізації “значень” у принципах і нормах судочинства.

© Д. О. Бочаров, 2011

Сам В. С. Бігун, судячи з контексту роботи, серед інших значень правосуддя надає перевагу справедливості. Зокрема, він зазначає, що етимологічний аналіз слова “правосуддя” виявляє взаємозв’язок понять, який можна умовно позначити як значеннєве поле “справедливість – право – суд”, де суд і право виступають знаряддями досягнення справедливості. Далі прямо визначає справедливість як мету правосуддя, між іншим наголосивши на тому, що таке розуміння “поширене на практиці, коли будь-яке рішення суду чи інший результат судової діяльності оцінюється з позицій відповідності справедливості її критеріям” (с. 133, 136). Тому не дивно, що в монографії значну увагу приділено поглядам німецького правознавця Г. Радбруха та його витворів, так званій “формулі Радбруха”. Ідея права, за Радбрухом, ґрунтується на трьох взаємопов’язаних, але часом конфліктуючих правових цінностях: справедливості, доцільності і правопевності. Антиномія цінностей у рамках ідеї права вирішується Радбрухом на користь справедливості в умовах “нестерпного” відходу від справедливості або відсутності “навіть прагнення” до встановлення справедливості. У першому випадку те, що за формальними ознаками видається законом, вважається “несправедливим законом” і має поступитися справедливості, у другому – є не стільки навіть “несправедливим правом”, скільки чимось “неправовим за своєю природою”. Автор акцентує увагу на тому, що “формула Радбруха” мала неабияке практичне значення в судовому правозастосуванні, а саме при визнанні неправовими нацистських законів та пов’язаних з охороною Берлінської стіни справах 1989–1999 рр. Окрім того, радбрухівський концепт “надзаконного права”, критично зорієнтований по відношенню до юридичного позитивізму, сприяв зростанню теоретичного й практичного інтересу до ідей природного права, їх повоєнному “відродженню” (с. 137–138).

Власне, В. С. Бігун не залишає поза увагою й колізію конкуруючих парадигм праворозуміння – юснатуралізму та юридичного позитивізму. Як “третій шлях”, що міг би примирити теорію природного права та позитивізм у контексті судового правозастосування, автором запропоновано концепцію “інтерпретивізму”. На його думку, головні положення інтерпретивізму полягають у тому, що “право не є певною сукупністю даних, правил чи фактів, а є тим, що юристи мають на меті витлумачити чи отримати у своїй юридичній діяльності”. Відсутність розмежування права й моральності уподібнює інтерпретивізм до природно-правового підходу; заперечення “природної” вкоріненості права, а також абсолютної самодостатності правових цінностей і норм наближує його до юридичного позитивізму (с. 56, 135). Отже, інтерпретивізм, з одного боку, “розмиває” кордони праворозуміння, але з іншого – здатний породжувати колізії парадигм. Можливість подолання таких колізій п. Бігун пов’язує саме з правосуддям (хоча в даному випадку видається більш доречним вести мову про *судочинство*. – Д. Б.). З огляду на практичну потребу ухвалення певного рішення такі колізії можуть зніматися шляхом вибору певного праворозуміння, шляхом визначення більшості: праворозуміння, якого дотримується більшість суддів, вважається прийнятним і визначає зміст рішення. Щоправда, тут-таки слушно зазначається, що

цей спосіб долання парадигмальних колізій визначає не стільки “правильне”, скільки “домінуюче” праворозуміння (с. 59).

Автор розглянув і альтернативні “інтерпретивізміві” підходи, що мають “знімати” суперечності природно-правового й позитивістського праворозуміння. Такими альтернативами можуть виступати концепція “вільного правознаходження” нашого земляка Є. Ерліха або hard-версія інтерпретивізму – конструктивізм (с. 72–80, 99–100). Не маючи змоги, з огляду на формат рецензії, детальніше висвітлити позицію В. С. Бігуна щодо суті й перспектив цих підходів у контексті здійснення правосуддя, слід позитивно відзначити самий факт привернення уваги до цих малодосліджених вітчизняною правовою наукою теорій. Привабливий вигляд має також пропозиція автора щодо виявлення “значень” правосуддя крізь призму семіотики та міфології (с. 64, 128).

Зрештою, позитивної оцінки заслуговує не лише це. Монографія В. С. Бігуна містить багато цікавої й корисної інформації. Окремо слід згадати наявність глосарію, що визначає основні категорії та поняття філософії правосуддя і містить терміни, що їх позначають. Автором подано систематизований перелік дисертаційних досліджень з філософії права, проведено ґрунтовний огляд робіт, що так чи інакше пов’язані з проблемами філософії правосуддя.

На окрему згадку заслуговує також те, що В. С. Бігун широко використовує у своїй роботі англійські джерела, зокрема фахову літературу й огляди судової практики. Автор (за плечима в якого стажування в *University of Connecticut School of Law*) зі знанням справи аналізує явища, маловідомі читачам, необізнаним у реаліях правових систем англо-американського типу, як-от: позитивні аспекти доктрини правового реалізму, судовий активізм у правосудді, присяжне анулювання закону, текстуалізм і контекстуалізм у тлумаченні правових положень тощо.

Проте не позбавлена книга й недоліків. Ідеї справедливості як “метафори правосуддя”, яка раз по раз виринає на поверхню тексту, щоб позначити “поле можливих смислів” (с. 55), так і не вдається стати провідною ниткою – “сюжетотвірною лінією” цього твору. Не рятує ситуацію навіть наявність окремого підрозділу “Справедливість як смисл правосуддя (правосуддя як справедливе судочинство)”, який міг би стати своєрідним “центром тяжіння” тексту. Зрештою, незрозумілим залишається й те, якому з численних розуміннь “справедливості” (відзначених, наприклад, Дж. Ролзом) В. С. Бігун надає перевагу. Чітко вираженої позиції автора місцями бракує й іншим контроверсійним аспектам роботи; складається враження, що автор надає читачеві можливість самому знайти відповіді на дражливі питання... Однак навряд чи доречно зловживати цим у публікації, що репрезентує результати наукового дослідження.

Тож текст монографії “Філософія правосуддя: ідея та здійснення” подеколи нагадує постмодерністський текст-ризому – без центру, без глибини, без нав’язливого “Автора”. Можливо, почасти це пояснюється фактом участі В. С. Бігуна в ролі відповідального редактора та водночас співавтора в роботі над ґрунтовною колективною монографією “Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення”, яка побачила світ двома роками раніше. Але навряд чи стиль роботи з текстом *відповідального редактора/співавтора* прийнятний у випадку *одноосібного авторства*.

Вищеозначені зауваження стосуються, передовсім, способу організації та подання матеріалу цієї, без сумніву, цікавої роботи і не впливають на її загальну позитивну оцінку. Тим більше, сам автор визнає, що осмислення ним філософських проблем правосуддя триває, й анонсує наступне виправлене, розширене та доповнене видання своєї книги.

Отже, читаємо й чекаємо. Саме так, не навпаки.